

Araştırma Makalesi

ABD'nin Soğuk Savaş'tan itibaren Afrika politikasına dair bir değerlendirme

Ahmet Çelik ^{1,*}

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı, Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye. ORCID: 0000-0003-3608-4974.

* İletişim: ahmetarda2135@gmail.com

Gönderim: 03.12.2022; Kabul: 28.12.2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.53>

Öz: Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nin Afrika politikası, Soğuk Savaş dönemi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir. İki kutuplu dünyada Sovyetler Birliği ve komünist ideolojiyle girilen rekabette Afrika, Amerikan dış politikasında daha çok rakibine kaptırılmaması gereken bir coğrafya olarak görülmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla uluslararası sistemin yegâne gücü haline gelen ABD'nin Afrika'ya ilgisinin Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında azaldığı gözlemlenmektedir. Ancak yirmi birinci yüzyılın hemen başında ülkesinde gerçekleşen terör saldırılarından sonra, kıtada keşfedilmeye başlanan enerji rezervleri ve Çin başta olmak üzere Avrupa Birliği, Hindistan, Japonya ve Rusya gibi büyük güçlerin Afrika'ya yönelik olarak artan ilgilerinin de etkisiyle ABD, Bush döneminde Afrika'da askeri varlığını artırma yoluna giderek sadece kıtadan sorumlu ayrı bir komutanlık kurmuş ve kıta ülkelerinin en başta gelen ticari partneri olmuştur. Daha sonra iktidara gelen başkanlarla birlikte Bush dönemine kıyasla Afrika'ya olan ilgi azalmıştır. Obama ve Trump dönemlerinde ABD'nin, Afrika'nın en önemli ticari partneri olma vasfını Çin ve AB'ye kaptırdığı görülmektedir. Dolayısıyla 2001-2008 yıllarında Amerikan dış politikasında önemli bir konuma yükselen Afrika'nın izleyen yıllarda bu öneminin azaldığı görülmektedir. Bu çalışmada 2008 ekonomik krizinin ve ABD'nin enerjide dışa bağımlılığını azaltma isteğinin ABD'nin Afrika politikasında nasıl bir değişiklik yarattığı üzerinde durulacaktır. Çin'in giderek artan Afrika ilgisiyle beraber kıtanın büyük güçlerin rekabet alanı haline gelmiş olması ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Afrika, ABD, dış politika, Soğuk Savaş, Bush, Obama, Trump

An evaluation of the USA's Africa policy since the Cold War

Abstract: In this study, the African policy of the United States of America has been analyzed by dividing it into two as the Cold War period and after. In the bipolar world, in the competition with the Soviet Union and communist ideology, Africa was seen as a geography that should not be lost to its rivals in American foreign policy. It is observed that the interest of the USA, which became the sole power of the international system with the collapse of the Soviet Union, in Africa decreased in the first years of the post-Cold War period. However, after the terrorist attacks that took place in his country at the beginning of the twenty-first century, with the effect of the energy reserves that started to be discovered in the continent and the increasing interest of the great powers such as China, the European Union, India, Japan and Russia towards Africa, the USA started military operations in Africa during the Bush era. By increasing its presence, it established a separate command responsible only for the continent and became the foremost commercial partner of the continental countries. With the presidents who came to power later, the interest in Africa decreased compared to the Bush era. In the Obama and Trump eras, it is seen that the USA lost its quality of being the most important trade partner of Africa to China and the EU. Therefore, it is seen that Africa, which rose to an important position in American foreign policy in 2001-2008, decreased in the following years. In this study, it will be emphasized how the 2008 economic crisis and the desire of the USA to reduce its dependence on foreign energy made a change in the African policy of the USA. With China's increasing interest in Africa, the fact that the continent has become a competition area of great powers will be discussed.

Keywords: Africa, USA, foreign policy, Cold War, Bush, Obama, Trump

---

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan iki kutuplu uluslararası sistemin başat güçleri olan ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki gerek askeri ve gerekse ideolojik mücadeleye sahne olan Soğuk Savaş döneminde diğer kıtalarda olduğu gibi Afrika kıtası da bu iki kutup liderinin rekabet ettiği alanlardan biri olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Afrika coğrafyasını rakibine kaptırılmaması gereken stratejik bir alan olarak gören ABD'li siyaset yapımcılarının, bu dönem itibarıyla

kıtaya yönelik ilgileri yerkürenin diğer alanlarına kıyasla düşük seviyede olmuştur. Soğuk Savaş döneminde başkanlık yapan John F. Kennedy ve Richard Nixon dönemleri istisna olmak üzere genel itibariyle Afrika kıtası Amerikan dış politikasında dönemin konjonktürüne göre rakibe kaptırılmaması gereken bir alan olarak görülmüştür. Ancak Kennedy ve Nixon gibi isimlerin, Afrika kıtasının büyük bir potansiyel taşıdığına ve gelecekte ülkeleri için kıtanın önemli bir alan olacağına yönelik görüş belirttikleri birçok dışişleri belge ve rapor mevcut olmasına rağmen kendilerinden sonra iktidara gelen başkanlar döneminde bu görüşlerin dikkate alınmadığı ve dönemin şartlarının belirleyici olduğu dikkatleri çekmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanan ve ABD'nin "süper güç" olarak sahneye çıktığı yeni uluslararası sitemin ilk yıllarında Soğuk Savaş döneminde Afrika kıtasına yönelik olan sınırlı ilginin devam ettiği hatta daha da azaldığı gözlemlenmektedir. Ancak Afrika kıtasına yönelik olan bu sınırlı ilginin yirminci yüzyılın sonlarından başlayarak özellikle de yirmi birinci yüzyılın hemen başlarında meydana gelen gelişmeler neticesinde değişmeye başladığını görmekteyiz. Ülkesinde meydana gelen terör saldırılarından sonra dünyanın her yerinde terörizmle savaş ilan eden Başkan Bush, radikal örgütlerin Afrika kıtasında da neşvünema bulduklarını iddia ederek kıtadaki askeri varlığını artırma yoluna gitmiştir. 2007'de ise sadece kıtadan sorumlu 6. komutanlığı olan AFRICOM'u kurmuştur (AFRICOM 2007).

2000'li yılların başlarında kıtada keşfedilmeye başlanan hammadde ve enerji rezervleriyle beraber Afrika coğrafyası, başta Çin olmak üzere küresel alanda birçok önemli aktörün ilgi odağı haline gelmiştir. Gerek bölgede keşfedilmeye başlanan enerji rezervleri gerekse de diğer aktörlerin bölgeye ilgilerinin artması ABD'nin kıtaya olan bakış açısında değişikliğe gidilmesinin diğer önemli sebepleri olmuştur.

Bu çalışmada Soğuk Savaş döneminden Biden'ın iktidara geldiği 2021 yılına kadarki ABD'nin Afrika politikasına dair genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirme, Soğuk Savaş döneminden 2021 yılına kadar başkanlık yapan isimlerin iktidarları üzerinden yapılmaya çalışılacaktır. Birinci ve ikinci bölümlerde bu kapsamda ABD'nin Afrika politikası ve Afrika'ya olan bakış açısı ele alınacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ABD'nin kıtada yükselen aktörlerle ticari rekabeti ele alınacaktır. Kısaca çeşitli akademik çalışmalardan, gazete ve analizlerden yararlanılan bu çalışmada Soğuk Savaş döneminden başlayarak başkanlık yapan isimlerin dönemlerinde ABD'nin Afrika politikasının nasıl şekillendiği ve temel etkenlerin ne olduğu, nasıl bir strateji izlendiği gibi konulara cevap aranacaktır.

ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Afrika politikası

ABD'nin Soğuk Savaş süresince, Afrika kıtasına yönelik uyguladığı dış politika anlayışı, bu dönemde dünyanın diğer bölgelerine yönelik dış politika faaliyetleri ile oldukça benzerdir (Aydın 2018, 45). ABD'nin bu dönemdeki temel dış politika anlayışı Sovyetler Birliği ile girilen rekabet çerçevesinde şekillenmiştir. Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısında Batı Bloğunun liderliğini üstlenen ABD, bu dönemin kendine has dinamikleri çerçevesinde "hür dünya"¹yi koruma gayesiyle Sovyetler Birliği'nin gerek askeri bakımdan çevrelemeye gerekse güttüğü ideoloji olan komünizmin yayılmasını bütün dünyada kontrol altına almaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. ABD'nin bu dönemde Afrika politikasını da bu doktrin çerçevesinde şekillendirdiği görülmektedir. Bu dönemde bazı kıta ülkeleri Sovyet Birliği ve ideolojisine karşı yönelik politikaları sayesinde ABD'nin yardım ve desteklerinden yararlanmışlardır.

Soğuk Savaş döneminde Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki ırkçı apartheid rejimini desteklemek ve Liberya, Fas, Etiyopya gibi kendisine askeri üsler sağlayan ülkeler dışında Afrika kıtasının ABD dış politikası açısından öncelikli olmadığı görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere bu dönemde ABD'nin genel olarak dış politikası Soğuk Savaş'ın dinamikleri çerçevesinde şekillenmiştir. Ama Afrika kıtası ABD için arz ettiği öneme göre sıralandığında Orta Doğu, Balkanlar ve Doğu Avrupa politikalarının gerisinde kalmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde ABD'nin Afrika politikasının nasıl bir seyir izlendiğine odaklanılacak ve bu dönemde farklı ABD Başkanları'nın kıtaya yönelik politikaları incelenecektir.

ABD'nin kıtaya ilgisinin James Monroe döneminde siyasi ilişkiler bağlamında başladığı gözlenmektedir. 1820 yılında, sayılarının 2,500 kadar olduğu düşünülen köle grubunu, Amerikan Kolonileştirme Derneği (American Colonisation Society) bugünkü adı Liberya olan ülkeye yerleştirmiştir. Bu köle grubu, 1847 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Özgürlük kelimesinden türetilmiş olan Liberya ismiyle ülkelerini kurmuş ve başkentlerinin adını da Monroe isminden esinlenerek Monrovia koymuşlardır. Bu durum ABD'ye karşı bir minnet gösterisi olarak düşünülmüştür (Akbal 2012). Bu gelişmelerin sonrasında, ABD 1862 yılında Liberya ile bir antlaşma imzalayarak, ülkenin anayasal düzenini ve bağımsızlığını koruma görevini üstlenmiştir (Ataöv 2007, 28). İzleyen yıllarda ise Amerika'nın Afrika kıtasına İkinci Dünya Savaşı'na kadar ilgisinin azaldığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası atmosferde bölgeye sınırlı da olsa bir ilginin oluştuğu söylenebilir.

¹"Hür dünya" terimi, Soğuk Savaş döneminde Batı yanlısı ve/veya komünist olmayan ülkeleri tanımlamak için kullanılan bir terimdi.

1945-1953 yılları arasında ABD'ye başkanlık yapmış olan Henry S. Truman döneminde Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması konusuna, Avrupa ülkelerinin çıkarları üzerinden bakılmaktaydı. Çünkü Soğuk Savaş döneminde Komünizm karşıtlığı çerçevesinde tanımlanan Amerikan dış politikasında güçlü ve anti- Komünist (Batı) Avrupa ülkeleri ile yapılan ittifak, Truman yönetiminin birinci gündem maddesiydi. Bu nedenle ABD'nin çıkarlarının NATO müttefiki olan ve Marshall Planı ile ABD'den yardım alan bu ülkelerin çıkarları ile örtüştüğü düşünülmekteydi (Tepeciklioğlu 2019, 76).

Başkan Truman'ın bu politikası aynı zamanda sömürgecilikten yeni yeni çıkmaya ve bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Afrikalı devletlerin Sovyet Bloğuna katılmasını önlemeye yönelik bir politika olarak görülebilir. Çünkü Afrika'daki ülkelerin pek çoğu 1960'lı yıllar boyunca bağımsızlıklarını kazanmışken, geriye kalan ülkelerin siyasi bağımsızlıklarını kazanma konusunda oldukça kötü durumda olmaları ve bu ülkelerdeki bağımsızlık mücadelelerinin zamanla silahlı mücadeleye dönüşmesiyle Sovyetler Birliği bu ülkelerdeki kurtuluş hareketlerine siyasi ve askeri destek vermiştir. Sovyetler Birliği'nin destek verdiği kurtuluş hareketleri arasında; Güney Afrika'da ANC (African National Congress), Mozambik'te FRELIMO (Frentede Libertação de Moçambique), Angola'da MPLA (Movimento Popular de Libertação de) ve Zimbabve'de ise ZAPU (Zimbabwe African People's Union) gibi ulusal kurtuluş hareketleri sayılabilir (Tepeciklioğlu 2015, 42). Soğuk Savaş boyunca süregiden rekabet atmosferi içinde çıkan bu ulusal hareketler neticesinde 47 Afrika ülkesi bağımsızlığına kavuşmuştur. Sadece 1960'lı yıllarda bağımsızlığını kazanan Afrikalı ülke sayısı ise 30'un üzerindeydi.² Yeni ve henüz kurumsal bir devlet kimliğine bürünmeyen bu rejimlere, daha önce sömürgecilik faaliyetlerine katılmayan ve sömürgecilik karşıtı duruşuyla Sovyetler Birliği ve benimsediği ideolojisinin, Batı Bloğu içerisindeki devletlere göre daha cazip gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Truman'ın başkanlık döneminde kıta ülkelerine yönelik izlenen bu politika kıtada ulusal hareketlerin hız kazandığı Dwight D. Eisenhower (1953-1961) döneminde az da olsa değişmeye başladığını görülmektedir (Daniel 2010, 28-29).

Soğuk Savaş döneminde ABD başkanlığını yapan isimlerin -genel olarak bakıldığında- Afrika'ya yönelik aktif bir dış politika izlemediklerini

---

² Soğuk Savaş süresince, Afrikalı devletlerin 7 tanesi 1955 ile 1959 yılları, 31 tanesi 1960 ile 1969 yılları ve 1 tanesi de 1980 ile 1989 yılları arasında bağımsızlık kazanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, 1990 ile 1999 seneleri arasında bağımsızlık kazanan Afrikalı devletlerin sayısı ise yalnızca 2'dir. Bununla birlikte, Güney Afrika Cumhuriyeti 1910 yılında, Mısır 1922 yılında ve Güney Sudan ise 2011 gibi geç bir tarihte bağımsızlığı ilan etmiştir. Etiyopya ve Liberya hiçbir zaman sömürgeleştirilemeyen Afrika ülkeleri olarak istisnadır.

görmekteyiz. Soğuk Savaş dönemi başkanlarından sadece John F. Kennedy ve Richard M. Nixon ABD'nin Afrika'ya yönelik aktif bir dış politika izlemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Afrika'daki bu bağımsızlık hareketlerinin sonucunda, 1961-1963 yılları arasında ABD başkanı olan John F. Kennedy, 1957 yılında Massachusetts senatörü iken yaptığı bir konuşmada, Afrika'nın bağımsızlıklarını yeni kazanmaya başlayan uluslarının Moskova yerine Washington'a yönelmeleri konusunda atılacak adımların önemine değinmekteydi (Schaefer 1994, 1-2). Nixon'ın 1950'li yılların sonunda Eisenhower'ın başkan yardımcısı olduğu döneme ait bir dışişleri belgesinde ise Afrika'dan "ABD için doğrudan ve hayati bir öneme sahip" şeklinde bahsedilmektedir (U. S. Department of State 1952-1954).

Nixon gerek senatör olduğu dönemde gerekse de başkanlığı döneminde Afrika kıtasının ABD için büyük önem arz ettiğini belirttiği birçok belgede ve toplantılarda bu fikrini dile getirmiştir. Nixon ayrıca 1957 yılında Beyaz Saray'ın "iyi niyet temsilcisi" olarak Afrika'ya düzenlediği tur öncesinde yaptığı bir konuşmada, Komünizm ve 'Özgürlük Güçleri' arasında devam eden mücadelede Afrika'nın yeni ve hür devletlerin belirleyici bir rol oynayacağını belirtmiştir (The Cornell Daily Sun 1957). Nixon bu tur dahilinde yirmi iki gün içerisinde 8 Afrika ülkesini ziyaret etmiştir. Tur dönüşünde hazırladığı raporu Başkan Eisenhower'a sunan Nixon, bu raporunda ise Afrika'nın, "hür dünya"nın gücünün ve istikrarının korunmasında oldukça önemli olduğunu bu nedenle de "hür dünya"nın bu devletleri desteklemesinde hayati çıkarları olduğunu belirtmiştir (The Cornell Daily Sun 1957). Nixon'ın, Afrika'nın uluslararası arenadaki artan önemine işaret ederek Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Afrika'ya ilişkin ayrı bir büro kurulmasını tavsiye etmesi üzerine 1958'de "Afrika ile İlişkiler Bürosu" kurulmuştur (Tepeciklioğlu 2019, 77). Nixon hazırlanmış olduğu bu raporunda ayrıca Afrika'nın dünyanın en gelişmekte olan bölgesi olduğunu belirterek bölgenin sahip olduğu büyük potansiyele de dikkat çekmiştir.

1961'de sona eren Eisenhower döneminden sonra başkanlık koltuğuna oturan John F. Kennedy ve Lyndon B. Johnson dönemlerinde de bir önceki yönetime benzer politikalar izlenilmeye devam edilmiştir. Bu politika anlayışının Afrika ülkelerine dış yardım sağlama ve bu ülkelerin tarafsızlık politikalarına tolerans gösterilmeye çalışılan bir politika olduğu gözlenmektedir. Ancak Kennedy döneminde kriz yönetimi konularının daha çok ele alındığı görülmektedir (Cohen 2010, 211).

Yukarıda da belirtildiği üzere Soğuk Savaş döneminde görev yapan başkanlardan Kennedy ve Nixon'ın Afrika'ya yönelik aktif bir dış politika izlenilmesi gerektiği ve bu anlayışa yönelik kıtanın önemini belirten

konuşmalarına ve bu konudaki dışişlerine ait raporlara rağmen Afrika'nın bu dönem itibariyle ABD dış politikasında öncelikli bir konumda olmadığı fark edilmektedir. ABD'nin Afrika'ya yönelik olan bu ilgisiz tutumunun sınırlı da olsa değişmeye başlaması ise Nixon'ın bu kez ABD Başkanı olarak sahneye çıktığı (1969-1974) dönem olmuştur. Nixon yönetiminin dışişleri bakanı olan William Rogers'ın 1970 tarihli raporu, ABD'nin sınırlı da olsa değişmeye başlanan Afrika politikasını ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır. Afrika kıtasına ziyaret gerçekleştiren ilk ABD Dışişleri Bakanı olan Rogers, 10 tane Afrika ülkesini ziyaret ettiği 15 gün süren turun ardından hazırladığı raporda³, ABD'nin en az aktif olduğu bölgenin Afrika olduğunu kabul etmekteydi. Ancak gerek kıtanın sahip olduğu zengin doğal kaynakları gerekse gelecekte artacağına inanılan dünya politikasındaki rolü nedeniyle kıtadaki ülkelerle olan ilişkilerin artmasının ve bu ülkelerle özellikle iktisadi, ticari ve teknik alanlarda iş birliğine gidilmesinin ABD'nin ulusal çıkarları ile bağlantılı olduğu belirtilmekteydi (Tepeciklioğlu 2019, 80).

Rogers'ın raporundan belli bir zaman sonra Başkan Nixon, 1970'lerde Afrika'ya yönelik olarak izlenmesi gereken dış politika ile ilgili olarak Kongre'ye bir rapor sunmuş ve ABD'nin Afrika'daki iktisadi çıkarlarının artmasının da etkisiyle kıtada daha aktif bir dış politika izlenmesinin gerekliliğine değinmiştir (Tepeciklioğlu 2019, 80). Nixon döneminde Afrika'da daha aktif bir dış politika izlenmesi gerektiğine yönelik raporlardan bir tanesi de ABD'nin yirminci yüzyılın son yarısının ve yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğini şekillendiren isim olarak telaffuz edilen, dönemin Ulusal Güvenlik İşleri Yardımcısı Kissinger'a sunulmuştur. Kissinger'a sunulan bu raporda da Afrikalı ülkelerle ilişkilerde yapılan hatalardan ve bu ülkelere karşı izlenen dış politika anlayışında değişiklik yapılması gerekliliğinden bahsedilmiştir.⁴

Nixon'dan sonra koltuğu devralan Gerald Ford döneminde (1974-1977), Afrika'da -özellikle Portekiz sömürgelerinde- önemli değişiklikler yaşanmıştır. Ancak Ford yönetiminin Afrika ülkeleri ile kurulan dış politikaya öncelik vermemesi sonucunda ABD'nin bu ülkelerle ilişkilerini geliştirme konusunda önemli fırsatı kaçırdığı söylenebilir. 1973 ile 1976 yılları arasında ABD'nin Afrika politikasına ilişkin dışişleri belgeleri incelendiğinde bazı siyasetçilerin Afrika

³ Rogers'ın Afrika turunun esas amacı, Afrika'ya duyulmaya başlanan ilginin nedenleri ile ABD'nin Afrika politikasını Afrikalı liderlere açıklamak ve Afrika hakkında bilgi toplamaktır.

⁴Kıtadaki ülkelerle iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi, bu ülkelere karşı izlenecek dış politika ile ilgili olarak çalışmalar yapılması, Afrika ile ilgili bir Dışişleri Bakan Yardımcısının atanması ve Başkan'ın, ABD çıkarlarının en fazla olduğu Afrika ülkelerini ziyaret etmesi gibi birkaç tavsiyenin olduğu bu raporda, aynı zamanda Afrikalı ülkelerin Birleşmiş Milletler'deki (BM) oy potansiyeline vurgu yapılmaktaydı. O dönem itibariyle BM üyesi 132 ülke içinde Afrikalılar 41 üye ile yaklaşık üçte bir oy oranına sahipti (U.S. Department of State 1976).

politikasında önemli değişiklikler yapılması gerektiğini belirtirken bazılarının ise Afrika politikasının herhangi bir radikal değişiklik gerektirmediği kanısında olduğu görülmektedir (Tepeciklioğlu 2019, 82). Bu minvalde 2 Ocak 1976 tarihli bir belgede bildirildiğine göre birçok Afrika ülkesi Güney Afrika'daki ırkçı rejim ile ABD arasında de facto bir ittifak olduğunu düşünmekteydi (U.S. Department of State 1976). Bu düşünceyi doğrulayan bir gelişme olarak kabul edilebilecek olay ise ABD'nin ırkçı ve demokratik olmayan Güney Afrika Cumhuriyeti rejiminin Ekim 1975'te Namibya'yı işgal etmesine destek vererek arka çıkması olmuştur (Potts 1992, 14). Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Namibya'yı işgal etmesinin nedeni, Angola'da iktidarı kazanan, Sovyetler Birliği tarafından sosyalizmi savunduğu için desteklenen Angola'nın bağımsızlığı adına mücadele eden Halk Hareketi- İşçi Partisi'ni (MPLA) devirebilmektir (Sarı 2012, 99). ABD'de bu işgale destek vererek hem Soğuk Savaş dönemi dinamikleri çerçevesinde hareket ederek Angola'nın Doğu Bloğu'na katılmasını önlemiş hem de bölgedeki petrol başta olmak üzere diğer önemli enerji ve hammadde kaynakları üzerindeki çıkarlarını korumuştur.

Ford döneminden sonra iktidara gelen Jimmy Carter (1977-1981) zamanında uluslararası alanda esen liberalleşme rüzgarlarının etkisiyle, aynı şekilde liberalleşmesi beklenen ABD'nin Afrika'ya yönelik dış politika stratejilerinde, görece bir değişim olduğunu söylemek mümkündür ama 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgaliyle beraber bu değişimin uzun süreli olmadığını belirtmek gerekir. Bu gelişmeden anlaşılıyor ki Soğuk Savaş'ın gerçekleri yine baskınlaşmıştır (Görener 2008, 46). Carter döneminin Afrika politikasıyla ilgili olarak ele alınabilecek en önemli gelişme ise Başkan Carter'ın Afrika'ya resmi ziyarette bulunması olmuştur. Carter bu ziyaretiyle Afrika'yı ziyaret eden ilk ABD Başkanı olmuştur (Tepeciklioğlu 2019, 82). Ancak ABD bir önceki dönemde olduğu gibi Güney Afrika'daki beyaz azınlık rejimini savunan bir politika izlemeye devam etmiştir. Carter yönetiminde Güney Afrika'da askeri ambargo uygulanmasına ilişkin BM tasarısını onaylayan ABD, ülkedeki önemli ticari ve iktisadi çıkarları nedeniyle bu ambargonun siyasi, kültürel, iktisadi ve diplomatik alanlara genişletilmesi konusunda isteksiz olmuş ve Güney Afrika'daki ırkçı yönetim ile ilişkilerin kesilmesi çağrısında bulunan BM tasarılarına karşı çıkmıştır (George 1979).

Soğuk Savaş döneminin son yılları olarak niteleyebileceğimiz sekiz yıllık Ronald Reagan (1981-1989) döneminde de Afrika'nın ABD dış politikasında öncelikli bir konuma gelmediğini söylemek yerinde olacaktır. Çünkü sefeli Carter'ın 1978 tarihli Afrika ziyaretinin ardından bu dönemde kıtaya yönelik bu seviyede bir ziyaretin olmaması bunu kanıtlar niteliktedir. Reagan dönemi Afrika politikasına bakıldığı zaman kendisinden önce başkanlık yapan Ford ve

Carter yönetimlerine benzer politikalar izlenildiği görülmektedir. Bu dönemde de ABD Güney Afrika'daki ırkçı rejimi desteklemeye devam etmiştir. Güney Afrika'ya karşı izlenen politika konusunda Carter ve Reagan yönetimleri arasındaki tek fark Carter'ın Güney Afrika'daki ırkçı yönetimle açıkça ilişki kurmaktan kaçınmasına ve bu konuda izlediği politikanın aksi bir imaj çizmeye çalışmasına rağmen Reagan yönetiminin apartheid yönetimiyle kurduğu ilişkiyi gizlemek için bir çaba göstermemesidir (Tepeciklioğlu 2019, 83). Carter ve Reagan'ın Güney Afrika'ya yönelik bu tutumları ise kıta ülkeleri nezdinde büyük bir tepki toplamıştır. Afrika kıtasında sömürgelerin çoğunun bağımsızlıklarını kazandığı bu dönem itibariyle bölgedeki en büyük sorun ise Güney Afrika ve Namibya gibi ülkelerdeki azınlıkta olan beyaz hükümetlerin ırkçı uygulamaları olmuştur.

ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Afrika Politikası

ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında uluslararası politikada ortaya çıkan ve Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemde izlediği çevreleme politikasıyla rakibinin yayılma alanını daraltmaya yönelik bir anlayışla hareket etmişti. Bu anlayışla hareket eden ABD Afrika'yı Komünizmle girilen rekabette Sovyetler Birliği'ne kaptrılmaması gereken stratejik bir bölge olarak görmekteydi. Soğuk Savaş döneminde bu anlayış çerçevesinde dış politikasını şekillendiren ABD, bu politikanın bir gereği olarak bölgedeki birçok devlete gerek teknik gerek mali yönden yardımlarda bulunmuştu. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber oluşan tek kutuplu dünya düzeninin uluslararası sistemin yegâne gücü olarak ortaya çıkan ABD, bu yeni düzendeki ilk yıllarda tek süper güç olmanın verdiği rehavetle Afrika'ya oldukça ilgisiz kalmıştı. Geçiş dönemi başkanı olarak bilinen George H. W. Bush (1989-1993) dönemi incelendiğinde de bunu görmek mümkündür. Bu dönem itibariyle Afrika politikası ile ilgili olarak kayda değer en önemli gelişme ise ABD'nin apartheid yönetimine karşı sessiz kalmaya devam etmesidir.

ABD'nin Afrika politikasının hareketlenmeye başladığı dönem ise Bush'un halefi olan Clinton yönetimi (1993-2001) olmuştur. Bu dönem itibariyle Amerikan dış politikasında Afrika'ya yönelik -sınırlı da olsa- bazı önemli adımların atıldığını görmekteyiz. Clinton döneminde Afrika'ya yönelik olarak atılan ilk adım Somali iç savaşı sırasında yaşanmıştır. ABD, 1992 yılının 3 Aralık'ında BM Güvenlik Konseyi'nin Somali'ye insani müdahale kapsamındaki kararı gereği, bu ülkeye asker göndermiş ve bir bakıma müdahale için kurulan koalisyonun önderi olmuştur (Sarı 2012, 100). Ancak bu müdahale sonucunda 1993'te yılının 3 Ekim'inde 18 Amerikan askerinin Mogadişu'da ölmesi, ABD'nin Afrika'ya daha temkinli yaklaşmasına sebebiyet vermiştir (Van De Valle 2009, 2).

Clinton döneminde Afrika'da bu hadiseye benzer başka olaylarında yaşandığı da görülmektedir. Bu minvalde örnek vermek gerekirse 1998 senesinde El- Kaide Terör Örgütü'nün Afrika ülkelerine sızması neticesinde Nairobi ve Dar es Salaam'daki Amerikan büyükelçilikleri bombalanmıştır. Bu saldırılar neticesinde ise ABD'nin bölgede, özellikle askeri anlamda, aktifleşmeye başladığı gözlenmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Clinton dönemi Afrika politikasında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu gelişmeler sadece ABD'nin uğramış olduğu saldırılar neticesinde bölgeye yönelik askeri personelini arttırmak olmamıştır. Bu dönemde keşfedilmeye başlanan Afrika'nın enerji ve hammadde kaynaklarının da etkisiyle Clinton yönetimi kıta ülkeleriyle ticareti geliştirme yoluna gitmişti. Buna yönelik olarak da Clinton yönetimi ikinci döneminin sonlarına doğru Afrika Büyüme ve Fırsatlar Kanunu (African Growth and Opportunity Act: AGOA) ile Afrikalı ülkelerle yapılan ticareti artırma yoluna gitmişti.

ABD'nin Afrika politikasında keskin bir dönüşümün yaşandığı dönem George W. Bush (2001-2009) dönemi olmuştur. Hatta Soğuk Savaş'tan sonra, dış politikada Afrika'ya en büyük önemi veren ABD başkanı olduğunu söylenebilir. Halefi Obama'nın iktidara gelişinden önce, bir gazete için yazılmış olan bir köşe yazısında Bush'un "Afrika'nın en iyi dostu" olduğu söylenmektedir (Tepeciklioğlu 2019, 86). Bush'un iktidara gelmesinden kısa bir zaman sonra yirmi birinci yüzyılı şekillendiren en önemli vak'a olarak tanımlanabilecek 11 Eylül hadisesi yaşanmıştır. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Amerikan dış politika konseptinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Bu hadiseden sonra "Terörle Savaş (War on Terror)" adı altında küresel terörizmi kendisine "yeni öteki" olarak belirleyen Bush yönetimi, bir yandan terörist unsurları barındırdıkları ve kimyasal silah bulundurdıkları iddiaları nedeniyle Afganistan ve Irak'a yeni dış politika doktrini kapsamında savaş açarken diğer yandan başarısız devletler (Failed States) olarak ifade edilen siyaseten istikrarsız bazı devletleri güçlendirerek, terörist unsurların faydalanabileceği yönetilemeyen alanları en aza indirme yolunu seçmiştir (Aydın 2020, 35). Bush yönetimi 1998 yılındaki büyükelçilik olaylarını üstlenen El- Kaide'nin Afrika'ya da yerleştiğini öne sürerek her yerde terörizmle savaş adı altında kıtadaki askerliğini varlığını artırma yoluna gitmiştir.

Bush yönetimiyle beraber Amerikan dış politikasında Afrika kıtasının özellikle Sahra-altı Afrika'sının önemli bir yer teşkil etmeye başladığı söylenebilir. ABD bu dönemde Sahra-altı Afrika olarak nitelendirilen bölgedeki petrol ve hammadde kaynaklarına sahip Nijerya, Senegal ve Botswana gibi ülkelerle ihracat ve ithalatta önemli bir ticaret ortağı olmuştur. Önceki

dönemlerle kıyaslandığında da bu dönemde ticaret hacminde önemli bir artış meydana gelmiştir. Bush'un başkanlığa geldiği 2001'de ülkesi ile Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 37,5 milyar dolara karşılık gelmekteydi. Görev süresinin sona erdiği 2008 yılında ise ABD ile bu ülkeler arasındaki ticaret hacmi yaklaşık dört kat artarak 141,7 milyar dolara yükselmişti (The United States Census Bureau 2022). 2001 yılından 2008 yılına kadar ABD'nin kıta ülkeleri ile arasındaki ticaret hacminin yaklaşık olarak 6,5 kat artmasının temel nedeni bu ülkelerden gerçekleştirmiş olduğu enerji transferidir. Washington yönetiminin bilhassa Sahra-altı Afrika'dan ithalatının büyük kısmı enerji ürünlerinden oluşmaktaydı. Öte yandan platin ve elmas gibi değerli maden ve mineraller de tercih edilen ithalat ürünleri arasındaydı (Jones 2010). Bush yönetiminin bölgeden yaptığı enerji ürünlerinin ithal oranlarına bakıldığında ise 2006 yılında ithalatın %81'ini, 2008 yılında da %83'ünü enerji ürünleri teşkil etmişti (Langton 2008).

ABD'nin Afrika ile gerçekleştirmiş olduğu ihracat ve ithalatın büyük kısmının Nijerya, Güney Afrika ve Angola gibi enerji ve hammadde bakımından zengin ülkeler ile gerçekleştirildiği görülmektedir (The United States International Trade Commission 2022). Bu ülkelerden de Nijerya ve Angola'nın özellikle petrol enerjisinde büyük bir kaynağa sahip olduğu bilinmektedir. 2016 verileri ışığında Nijerya'nın günlük olarak 2,35 milyon varil petrol ürettiği, Angola'nın ise günde yaklaşık olarak 1,82 milyon varil petrol ürettiği açıklanmaktadır (Anadolu Ajansı, 2018). Ayrıca Afrika Kıtası 2009 verilerine göre dünya kanıtlanmış petrol rezervinin % 9,6'sına sahiptir (Sarı 2012, 101). Dünya petrol üretiminin dörtte birinin ABD tarafından tüketildiği (Sarı 2012, 103) bir ortamda Afrika'nın petrol başta olmak diğer enerji kaynaklarının ABD için hayati bir öneme sahip olduğu bütün bu verilerden de açıkça ortaya koymaktadır.

Başkan Bush, ülkesinin giderek artan enerji ihtiyacının bir kısmını Afrika kıtasından, özellikle Sahra-altı bölgesinin batı kıyısındaki ülkelerden, temin etme yoluna gitmiştir. Böylelikle o döneme kadarki ABD başkanlarına oranla Afrika'ya yönelik ticaret hacmini çok yüksek seviyelere çıkarmıştır. Bush Afrika'ya verdiği önemi, kıtaya iki defa resmi ziyaret gerçekleştirerek göstermiştir. Bunlardan ilkinin; 2003 yılında Senegal, Güney Afrika Cumhuriyeti, Botswana, Uganda ve Nijerya'ya yapmıştır. Böylelikle de ABD tarihinin Sahra-altı Afrika'yı ziyaret eden dördüncü ve ilk Cumhuriyetçi Başkan olmuştur (CNN 2003).

İki dönemlik Amerikan başkanlığını görevini tamamlayan Bush'tan sonra Samuel P. Huntington'ın Beyaz, Anglosakson ve Protestan olarak nitelendirdiği (Huntington 2004) klasik Amerikalı başkan özelliklerine uymayan iki başkandan

biri olan⁵ Barrack Obama, 2008'de gerçekleşen başkanlık seçimleriyle hem 44. Devlet Başkanı hem de ilk Afro-Amerikan devlet başkanı olarak 2009 yılının ocak ayında Beyaz Saray'daki görevine başladı (The New York Times, 2008). Obama'nın ABD'de başkanlık seçimlerini kazanarak başkanlık koltuğuna oturması özellikle kıta ülkelerinin yönetim ve halklarında büyük bir beklentiye yol açmıştır. Obama'nın köklerinin kıtaya kadar uzanması ve ABD tarihinin ilk Afrikalı başkanı olması hasebiyle Afrikalılarda ABD'nin kıtaya yönelik yatırım ve iş birliğinin artacağına dair bir inanç doğmuştur. Ama Afrikalıların beklentilerinin aksine Obama döneminde Afrika'yla olan yatırım ve ticaret Bush dönemine kıyasla oldukça alt seviyelerde seyretmiştir.

2008 yılında kıta ülkeleriyle 141 milyar dolar değerinde bir ticaret hacmi olan ABD'nin, Obama'nın iktidara geldiği ilk yıldan sonra Afrika'yla olan ticaret hacmi 86 milyar dolara düşmüştür. 2016 yılına, yani Obama başkanlığının son dönemine gelindiğindeyse bu sayı 48 milyar dolara kadar inmiştir. Bu, Bush yönetimin kıta ülkeleri ile olan ticaret hacminin üçte bir oranına denktir (The United States Census Bureau 2022). 2009-2017 yılları arasında ABD ile Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacminin düşmesinin en önemli sebebi olarak Obama yönetiminin enerjide dışa olan bağımlılığı azaltmaya yönelik girişimleri gösterilmektedir. Obama'ya göre, ABD gezegende üretilen toplam enerjinin %20'sini tüketmekte, buna karşılık üretilen toplam enerjinin yalnızca %2'sini üretmektedir. Obama, ABD'nin enerjide ithalata bağlı olmasına yol açan bu durumun bir ulusal meselesi olduğunu vurgulamaktaydı (Aydın 2020, 41).

Ülkesinin enerji bağımlılığını azaltma yönünde adımlar atan ve bu anlayış doğrultusunda Afrika ülkeleri ile ticaret hacminde büyük bir oranda kısıtlamaya giden Obama yönetiminin Afrika politikasında azalış eğilimi yerine artış eğilimi ise askeri alanda gerçekleşmişti. Obama'nın başkanlık döneminde Afrika'ya yönelik yapılan yegâne eylemin, ABD'nin Afrika politikasının askerileştirilmesi olduğu belirtilmektedir (Tepeciklioğlu 2019, 88). Bu anlamda ABD'nin Obama döneminde Afrika politikasının güvenlik endişeleri üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Başkan seçildiğinde Afrikalıların gözünde bir "kahraman" ya da "kurtarıcı" olarak görülen Obama'nın uzun yıllar kıtaya herhangi bir ziyarette bulunmaması da eleştiri konusu olmuştur (The Telegraph 2013). Ocak ayında göreve başlayan Obama ilk Afrika ziyaretini ise 2013 yılında gerçekleştirmiştir. Obama bu ziyaretini Senegal, Tanzanya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ne yapmıştır. Obama'nın ziyaret ettiği ülkeler dikkate alındığında daha önceki dönemlerde ziyaret edilen kıtanın iktisadi açıdan en gelişmiş ülkeleri oldukları

---

⁵ Diğeri 1961-1963 yılları arasında başkan olan Kennedy'dir. Kennedy Protestan inancı yerine Katolik inancına sahiptir.

dikkati çekmiştir. Obama'nın kıtanın en gözde ülkelerine yaptığı ziyaretin daha önceki ziyaretlerle benzerliği dikkate alındığında ticari kaygılarla yapıldığı anlaşılabilir.

2016'da Kasım ayındaki seçimlerde Demokrat Partiden rakibi Hillary Clinton'ı geride bırakarak Başkanlık seçimlerini kazanan ve "önce Amerika" söylemiyle iktidara gelen Donald Trump'ın Afrika politikasının selefi Obama döneminden büyük bir farklılık gösterdiği söylenemez. Trump'ın başkanlığı döneminde ABD'nin Afrika ile ticaret hacminin Obama dönemine kıyasla arttığı gözlemlenmektedir. Zira, ticaret hacmi 2016 senesinde 48 milyar dolarken, 2017 senesinde 55 milyar dolara yükselmiş, 2018 senesinde 61 milyar doları görmüştür. Bu sayı 2019 senesinde 56 milyar dolara düşmüştür. Covid-19 salgınının bütün dünyayı etkisi altına aldığı 2020 senesinde ticaret hacmi Obama döneminin de gerisine düşerek 45,6 milyar dolara inmiştir (Aydın 2021, 179).

Trump döneminde Washington yönetiminin Afrika ülkeleriyle ticari ilişkilerinde önceki dönemlerde olduğu gibi enerji kaynakları, değerli madenler ve sanayi ürünlerinin öncelikli olduğu gözlemlenmektedir. Diğer yandan Bush ve Obama dönemlerinde olduğu gibi bu dönemde de Angola ve Nijerya gibi kaynak zengini devletler ile Güney Afrika gibi kıtanın en gelişmiş sanayisine sahip ülkeleri ABD'nin ticaretindeki en önemli aktörler olmaya devam etmişlerdir.

ABD'nin Soğuk Savaş'ın ardından, Afrika'ya yönelik politikasında bazı temel parametrelerin etkili olduğu görülmektedir. Çalışmanın bu kısmında etkili olan bu parametreler küçük alt başlıklar şeklinde incelenerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Afrika Komutanlığı (AFRICOM)

ABD Afrika Komutanlığı'nın (AFRICOM) kurulması, ABD'nin Afrika politikasındaki en önemli gelişme olarak değerlendirilmektedir (Pham 2011, 107-124). AFRICOM'un kuruluşundan evvelki dönemde, Afrika'nın güvenlik sorumluluğu, Avrupa'dan da sorumlu olan EUCOM yani Avrupa Komutanlığı, Orta Doğu bölgesinin güvenliğinden sorumlu CENTCOM yani Merkez Komutanlığı ve Pasifik bölgesinden sorumlu olan PACOM yani Pasifik Komutanlığı arasında paylaştırılmış haldeydi (Yüksel 2016, 1389-1408). Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Doğu'da Amerikan aleyhtarı olarak ortaya çıkan El- Kaide ve türevleri olan radikal örgütlerin Afrika kıtasında da neşvünema bulmaları, yapılan keşiflerle kıtadaki enerji rezervlerindeki artış ve Çin başta olmak üzere büyük güçlerin kıtaya olan ilgilerinin artmaları neticesinde Amerikan hükümeti kıta için ayrı bir komutanlık kurulması kararını aldı. Bu karar sonucunda 2007 senesinin Şubat ayında ilan edilen AFRICOM

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmaya başlanan komutanlıklarının altıncısı olmuştur (Sarı 2012, 112).

Şubat 2007'de deklare edilmesinden itibaren ABD'nin küredeki altıncı komutanlığı unvanı alan Afrika Komutanlığı'nın, kapsama alanının hangi konular olacağı kıta ülkeleri başta olmak üzere uluslararası alanda en başta gelen tartışma konularından biri olmuştur. AFRICOM'un sitesinde kuruluş gayeleri arasında ise: ABD'nin güvenlik çıkarlarını korumanın yanı sıra uluslararası tehditleri caydırma ve bozguna uğratma, gelecekteki çatışmaları önleme ile insani ve afet yardımına destek gibi konular yer almıştır. Ancak kıtada özellikle son zamanlarda hiçbir konunun, AFRICOM'un yarattığı kadar muhalefet ve düşmanlıkla karşılaşmadığı, zira AFRICOM'un kuruluşunun Afrika'nın çıkarlarına hizmet etmekten ziyade kıtanın ABD ve müttefiklerinin gözünde artan jeo-politik ve jeo-iktisadi önemi ile ilişkili olduğu iddia edilmektedir (Nsia-Pepira 2014, 55-56).

Bu iddialara ek olarak 2011 yılında Güney Sudan'ın bağımsız bir devlet olmasının ardından AFRICOM Kumandanı General Carter F. Ham, komutanlığın kıtadaki önceliklerini şu şekilde özetlemişti: Terörizm ve radikal şiddet örgütleriyle savaş, deniz haydutluğu ve yasa dışı uyuşturucu kaçakçılığıyla savaş, savunma kapasitelerini güçlendirme gayeleriyle ortaklık yapmak ve krizlere müdahale etmek. Ancak Ham, AFRICOM'a yapılan eleştirileri doğrular şekilde yeni güvenlik stratejilerini belirlerken "Amerika'ya, Amerikalılara ve Amerika'nın çıkarlarına" odaklanacaklarını belirtmiştir (Tepeciklioğlu 2019, 93-94). Ayrıca komutanlığın belirtilen kapsama alanlarının dışında dikkati çeken bir diğer önemli faaliyeti de AFRICOM'un CENTCOM'un sorumluluk bölgesi olan Orta Doğu operasyonlarına destek vermesidir. Bu görevin icra edildiği alanlar, illegal silah ticaretinin ve terörist örgütlere katılımın engellemesidir. AFRICOM'un kıtada üstlendiği bir diğer önemli faaliyet ise Liberya ile ilgilidir. Afrika Komutanlığı Liberya askeri gücünün eğitilmesi ve geliştirilmesini amaçlamaktadır. ABD, böylece bölgede ileri karakolu olarak kullanabileceği Liberya ordusunu güçlendirmekte ve adeta yeniden kurmaktadır (Akbal 2012).

Afrika Komutanlığı fikrinin ortaya çıkmasından itibaren kıta ülkeleri tarafından bu fikre hep kuşkuyla yaklaşılmıştır. Zira böyle bir oluşumun kıta ülkelerinin bağımsızlığına ve geleceğine zarar vereceği endişesini taşımaktaydılar. Hatta bu yüzden AFRICOM'a Afrika'da üs bulmak isteyen ABD delegasyonu kıta ülkelerinin çoğundan ciddi bir tepkiyle karşılaşmıştır. Böylesi bir oluşuma ev sahipliği yapma düşüncesinin kıtanın ekonomik anlamda en büyük güçleri olan Güney Afrika ile Nijerya ve Cezayir tarafından da reddedilmesi kıtada ABD diplomasisini zorlaştırmıştır (Van De Valle 2009, 14).

Afrikalı ülkelerin AFRICOM'un merkezinin kıtada bulunmasına tepkiyle yaklaşımları neticesinde komutanlığın merkezi EUCOM'un merkezine de ev sahipliği yapmakta olan Almanya'nın Stuttgart kentinde kurulmuştur (AFRICOM 2022).

HIV/AIDS ile mücadele

ABD'nin Soğuk Savaş'ın ardından, Afrika'ya yönelik dış politikasında önemli yer tutan bir diğer konu AIDS'le mücadele olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere ABD'nin Afrika politikasında Bush döneminde önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra Afrika'da aktif bir şekilde bulunmaya başlayan ABD'nin bölgedeki çıkarlarını korumanın en önemli yollarından bir tanesinin kıta halklarının hem desteğini almak hem de kıta halkları nezdinde Amerikan sempatisinin oluşturulması gerektiği inancı pekişmiştir. Bu doğrultuda da 2003 yılında kurulan ve Başkanın AIDS'i Önleme Acil Durum Planı (PEPFAR) olarak adlandırılan oluşum ve 2005 yılında kurulan, Başkanın Sıtma İnisiyatifi (PMI) ismiyle anılan oluşumlar aracılığıyla Afrika kıtasında HIV/AIDS hastalığının önüne geçilmesi yolunda adımlar atılmıştır (PEPFAR 2022). Atılan bu adımın Bush iktidarı döneminde Afrika'ya yapılan en önemli girişimlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Afrika kıtasının HIV/AIDS'ten çok mustarip olduğu ve mücadele edilmesi gereken bir virüs olduğu verilere bakıldığında çok kolaylıkla anlaşılmaktadır. 2008 yılındaki UNAIDS verilerine bakıldığında dünyada HIV virüsü taşıyan insanlar %67'sinin Afrika kıtasında olduğu belirtilmektedir. Bu oranın ise yaklaşık olarak 22 milyon insanı kapsadığı açıklanmaktadır (UNAIDS 2022). Bu oranların büyüklüğüne bakıldığında da ABD'nin yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğindeki dış politikasında Afrika'da HIV/AIDS'le mücadele kıtaya yönelik politikalarında belirleyici bir unsur olmuştur.

Afrika'nın enerji rezervleri

Yukarıda da belirtildiği gibi Amerikan dış politikasında Afrika kıtasının diğer kıtalara kıyasla (Orta Doğu, Avrupa vs.) daha düşük bir önemde olduğu, özellikle Soğuk Savaş döneminde ve sonrasındaki ilk yıllarda bu ilginin çok sınırlı olduğunu, Amerikan dış politikasında pek ehemmiyet verilmeyen bir alan olduğu göze çarpmaktadır. Ancak yirminci yüzyılın sonlarına doğru ve yirmi birinci yüzyılın hemen başında cereyan eden olaylar neticesinde kıtaya yönelik görece düşük olan bu ilginin dönemin konjonktürün de etkisiyle artmakta olduğu göze çarpmaktadır. Ancak ABD dış politikasında Afrika'nın önem kazanması sadece belirtilen faktörlerden kaynaklanmamıştır. Bu ilgiyi tetikleyen

en önemli faktörler arasında, Batı Afrika başta olmak üzere kıtanın birçok bölgesinde birbiri ardına bulunan minareller, maden yatakları ve özellikle de stratejik önemi çok fazla olan petrol ve uranyum yatakları gibi rezervler yer almaktadır. Bu durum Afrika'nın enerji stratejilerinde uluslararası politikada büyük bir önem kazanmasına sebebiyet vermiştir.

Yapılan keşifler neticesinde enerji rezervlerinde büyük artış görülen Afrika kıtası, ABD için yüksek seviyede öncelikli bir konuma gelmiştir. Afrika'nın enerji rezervlerinin ABD için olan önemi 2001 yılında Başkanlık koltuğuna oturan Bush'un Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in Ulusal Enerji Politikası Kalkınma Grubunun (Ulusal Enerji Politikası 2001) yayınladığı raporda da belirtilmiştir. Bu raporda ABD'nin Afrika'nın petrol kaynaklarına olan ihtiyacının artacağı vurgulanmıştır. 2001 tarihinde yayınlanan bu raporda ayrıca Afrika dahil olmak üzere petrol kaynakları bakımından zengin olan ülkelerle hem ticari hem de iktisadi ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiği ve petrol üretilen bölgelerdeki ülkelerle birlikte çalışılarak üretimin artırılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

ABD'nin dünya petrollerinin yaklaşık olarak %20'sini tek başına tükettiği bir ortamda kayıtlara Cheney raporu olarak da geçen belgede de vurgulandığı gibi Afrika'daki petrol rezervi başta olmak üzere enerji rezervlerinin büyük bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır. 2001 yılında yayınlanan bu raporu bir politika olarak benimseyen ABD bu bağlamda 2004 yılında Afrika petrolüne 17,8 milyar dolar harcamıştır (Barnes 2005, 3-4). Aynı yıl kıtadan karşılanan petrol ithalat oranlarına bakıldığında ise bu oranın %15 olduğu 2006'da ise bu oranın artarak %22'ye çıktığını görmekteyiz (Austin, Bochkarev, Van Der Geest 2008, 15).

Özellikle yüzyılın başlarındaki keşifleriyle küresel anlamda ABD başta olmak üzere diğer güçlerin ilgi odağı haline gelen Afrika'nın dünyada günlük varil olarak petrol hesaplamalarına bakmak çalışmanın bu kısmında daha açıklayıcı olacaktır. 2021 verileri baz alındığında Afrika ülkelerinde tespit edilen rezerv 125 milyar varil civarındadır. Bu toplam miktarın 48,4 milyar varilinin Libya'da, 36,9 milyar varilinin ise Nijerya'da bulunduğu bilinmektedir. İşletilen Afrika petrolünün ulaştığı miktar, günlük yaklaşık 9 milyon varil olarak ifade edilmektedir. Belirtilen verilerden anlaşılacağı üzere dünya petrol rezervinde giderek artan bir üretime kavuşan Afrika'nın petrol ihtiyacını dışardan temin etme noktasında olan ABD için ciddi bir alan olma hüviyetine kavuşmuştur. Afrika'da yeni kaynakların mütemadiyen bulunması bu kıtanın bugün olduğu gibi gelecekte de ABD için etkin olacağı öngörülmektedir.

ABD'nin Afrika'da küresel aktörlerle ekonomik rekabeti

Afrika, barındırdığı doğal kaynaklarıyla, toplamda 1,2 milyarı aşan nüfusuyla ve kalkınması için oldukça elverişli pazar olanaklarıyla uluslararası siyasette

küresel ya da bölgesel hedeflere sahip birçok aktörün/aktörlerin kolayca görmezden gelemeyeceği bir coğrafyadır. Sahip olduğu bu hüviyetinden dolayı Afrika kıtası yirmi birinci yüzyılın başlarından itibaren küresel aktörlerin ilgi odağı olmaya başlayan bir coğrafya haline gelmiştir. Soğuk Savaş yıllarında kıtayı rakibine kaptırılmaması gereken stratejik bir coğrafya olarak gören, dönemin bitmesiyle de uluslararası politikada tek süper güç haline gelen ABD'nin yer kürenin her köşesinde olduğu gibi Afrika'da da kendisine rakip olacak bir aktör mevcut değildi.

2000'li yılların başlamasıyla beraber ekonomik olarak büyük bir atılım gerçekleştirerek dünya siyaseti sahnesine çıkan Çin, ABD'nin rakipsiz olarak kaldığı uluslararası siyasette yükselen bir aktör olarak yükselmekteydi. Yirmi birinci yüzyılın en önemli yükselen gücü olarak nitelendirilen Çin ise büyüyen ekonomisinin hammadde ve enerji kaynaklarına duyduğu gereksinimi Afrika'dan karşılama yoluna gitmekteydi. Bu bağlamda Pekin yönetimi kıta ülkeleriyle müttefiklik ilişkisi kurarak iş birliği ve ticari anlaşmalar yapmaktaydı. Çin'in Afrika'ya yönelik olarak gerçekleştirdiği bu adımlar Washington yönetimince tedirginlikle karşılanmıştır. Zira Çin'in Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde ilerleme kaydetmesi ve kıtada giderek artan rolü karşısında ABD Afrika'ya yönelik politikasını yeniden şekillendirme yoluna gitmişti. İkinci bölümde de değinildiği üzere Bush yönetiminin Afrika'ya olan ilgisinin artmasının temel nedenleri arasında sayılan yer kürenin her parçasında terörizmle savaş ve kıtada yeni enerji kaynaklarının bulunmasının yanı sıra Çin'in Afrika'da giderek artan rolü de ABD'nin kıtaya yönelik politikasını şekillendirmede etkili olmuştur.

Yirmi birinci yüzyılda yapılan keşiflerle beraber dünya siyasetindeki stratejik önemi giderek artan Afrika kıtasına sadece Çin'in yönelimi olmamıştır. Stratejik öneminin artmasından ötürü AB, Rusya, Japonya, Hindistan ve Türkiye gibi birçok ülkenin de ilgi odağı haline gelmiştir (Dursun 2015, 264). Bu ülkelerin de Afrika ülkeleri ile ticaret yapmaya başlamaları ve kıtada yatırım alanı arayışına girişmeleri Amerikan yönetim ve dış politika yapımcıları tarafından kendi hegemonik güçlerine bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu adımlar neticesinde ABD kıtadaki askeri varlığını artırma yoluna gitmiştir.

Çalışmanın bu kısmında ABD'nin ve diğer aktörlerin kıtadaki hem ticaret hacimlerini hem de ithalat ve ihracat verilerini incelemek bölgedeki statükoyu anlama noktasında daha belirleyici olacaktır. Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere Amerikan dış politikasında Afrika kıtasının en fazla ön plana çıktığı dönem Bush'un iktidarda olduğu 2001 ile 2009 yılları arasında olmuştur. Bush yönetiminde, Afrika konusunda ABD'ye rakip olabilecek, yeni aktörler sivrilmişse de Bush'un başkanlığı boyunca ABD kıtanın en önemli ticaret

partneri olarak kalmıştır. Zira 2008 senesinde ABD'nin Afrika ile 140 milyar doları aşan ticaret hacmine karşılık, (The United States Census Bureau 2022) bu devletin kıtadaki ve uluslararası siyasetteki en önemli rakibi olarak ön plana çıkmaya başlayan Çin'in Afrika ile ticaret hacmi 100 milyar dolar civarında olmuştur (China Africa Research Initiative 2021).

ABD'nin kıta ülkelerinin en önemli partneri olduğu Bush döneminden sonra, Obama'nın başkanlık yaptığı dönemde ise ABD'nin, ticari ilişkilerde, rakiplerine karşı alan kaybeden bir performans sergilediği görülmektedir. Çin'in 2000'lerde, ekonomik alanda gerçekleştirdiği büyük atılımın Obama'nın başkanlık döneminde zirveyi görmesi ve bu ülkenin ABD menşeli 2008 Küresel Ekonomik Krizi'ni çok az hasarla atlattığı, Çin'in kıtanın en büyük ticaret ortağı haline gelmesinde etkili olmuştur. Örneğin 2013'te Çin'in Afrika ile ticaret hacmi 200 milyar doların üzerine çıkmıştır. ABD'nin ise ticaret hacmi 100 milyar doların aşağısına inmiştir (Aydın 2020, 43). Bu düşüşte Obama yönetiminin dışa olan enerji bağımlılığını azaltma politikaları izlemesinde 2008 ekonomik krizin büyük payı olsa da netice itibarıyla Çin, kıta ülkeleriyle ticaret hacminde ABD'ye kıyasla daha fazla bir oran yakalayarak Afrikalıların en önemli ticari partnerlerinden biri olmayı başarmıştır.

Obama döneminde kıta ülkeleriyle yapılan ithalat ve ihracat alanındaki verilere bakıldığında ise ABD'nin hem Çin'in hem de AB'nin gerisine düştüğü gözlemlenmektedir. 2015 yılı verileri dikkate alındığında ABD gerek ithalat gerekse ihracat alanında AB ve Çin'den sonra Afrika'nın ancak en büyük üçüncü partneri olabilmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise Sahra-altı Afrika'ya yönelik olarak gerçekleştirilen ihracat ve ithalat oranlarına bakıldığında ABD payının %10'un altında kaldığı gözlemlenmektedir. Buna karşın AB ile Çin'in, toplamda ABD'nin iki katından fazla bir yüzdeye sahip oldukları görülmektedir (Office of United States Trade Representative 2016).

2017 yılı ile birlikte göreve başlayan Trump yönetimince, Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hedefi, kıtaya yönelik dış politika stratejilerin başında gelmiştir. Obama dönemiyle kıyaslandığında bu hedefin düşük de olsa nispeten gerçekleştiği görülmektedir. Trump döneminde (2018 verilerine göre) ABD, 60 milyar dolar ile Afrika'yla ticaret hacmi 20 milyar dolar olan Rusya'dan üç kat daha fazla ticaret yapmıştır (Rundell 2020). Ancak bu dönemde ABD'nin Afrika'yla ticaret hacmi Çin'in epey gerisinde kalmıştır. Bu dönemde, Afrika ülkeleriyle toplam ticaret hacmi, 2017 senesinde yaklaşık 170 milyar doları, 2018 senesinde yaklaşık 203 milyar doları, 2019 senesinde ise yaklaşık 208 milyar doları bulan Çin, en büyük ekonomik rakibi ABD'den neredeyse dört kat daha fazla ticaret yapmıştır (China Africa Research Initiative 2021).

Yeni yüzyılla birlikte Çin dışında Afrika ülkeleriyle ticaret hacmini artıran bir diğer önemli aktör ise Soğuk Savaş döneminin Doğu Bloğu lideri olan Sovyetler Birliği'nin ardılı olarak yoluna devam eden Rusya Federasyonu'dur. 1991 yılında dağıldıktan sonra belli bir dönem ekonomik zorluklar ve ülke içi kargaşalarla boğuşan Rusya, Vladimir Putin'in devlet başkanlığına seçilmesiyle tekrardan eski günlere dönme sinyallerini vermeye başlamıştır. Hem ekonomik hem de teknik olarak ülkesini tekrardan ayağa kaldıran Putin yönetimi gözünü Afrika kıtasına diken bir diğer önemli aktör olmuştur. 2000-2012 yılları arasında Afrika ülkeleriyle ticaret hacmini on kattan fazla artıran Rusya, 2013-2018 yılları arasında ise iki katına çıkardığı hesaba katıldığında (Aydın 2021, 189). Afrika pazarlarında ABD ve Çin dışında başka bir önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Afrika kıtasında varlık gösteren en önemli aktörlerden biri de AB çatısı altında bulunan Avrupa Birliği ülkeleridir. Kıtayla sömürge dönemlerinden beri ilişkileri bulunan Avrupa ülkeleri, Afrika'yla ticaret hacmi oranlarında en önemli aktör düzeyinde bulunmaktadır. AB 315 milyar dolarlık ticaret hacmi ile Afrika'nın en büyük ticaret ortağı konumunda bulunmaktadır (Sarı 2012, 115). Afrika kıtasına büyük önem veren AB'nin ABD ve Çin politikalarında olduğu gibi enerji rezervlerindeki (petrol ve doğalgaz başta olmak üzere) ihtiyacını kıtadan karşılama düşüncesi bulunmaktadır. Petrol ve doğalgaz gereksiniminin belli bir kısmını Rusya'dan temin eden Avrupa Birliği ülkeleri bu ihtiyacı Afrika kıtasından karşılayarak Rus petrol ve doğalgazına olan bağılıklarından kurtulma düşüncesinin olduğu öngörülmektedir. Afrika coğrafyasında gerek ABD'nin gerekse Çin ve AB gibi küresel düzeyde önemli aktörlerin aynı zaman diliminde ve yüksek oranda aynı gaye için bulunmaları, Afrika kıtasını küresel aktörler arasında büyük bir rekabet ve mücadele ortamına sürüklemektedir.

Sonuç

ABD, Soğuk Savaş döneminde yerkürenin diğer coğrafyalarında olduğu gibi Afrika coğrafyasında da dönemin şartlarına göre dış politikasını şekillendirmiştir. Amerikalı siyaset yapımcıları ve diplomatları iki kutuplu dünya düzeninde Sovyetler Birliği ile girilen mücadelede Afrika kıtasına yönelik politikaları bölgeyi rakiplerine ve ideolojisine kaptırmama üzerine kurgulamıştır. Ancak Soğuk Savaş döneminde başkanlık yapan iki ismin Afrika politikası bu dönem itibarıyla Amerikan dış politikasını şekillendiren parametrelerin dışında gelişmiştir. 1961-1963 yılları arasında başkanlık yapan Kennedy ile 1969-1974 yılları arasında başkanlık yapan Nixon Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısında Komünizmle girilen mücadelede

yitirilmemesi gereken bir alan olarak görülen Afrika kıtasına yönelik stratejik bir politika geliştirebilmişlerdir. Bu iki isim Afrika'nın potansiyel olarak ABD için çok önemli olduğunu ve gelecekte ülkeleri için çok önemli bir alan olacağı düşüncesini birçok dışişleri raporlarında ve belgelerinde belirtmişlerdir. Ancak her iki ismin kıtaya yönelik bu düşüncelerine rağmen kendilerinden sonra yönetime gelen başkanlar döneminde Soğuk Savaş atmosferinin parametreleri öncelikli tutulmaya devam edilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin yenilip dağılmasıyla beraber uluslararası alanda tek başına küresel bir güç olan ABD'nin Soğuk Savaş sonrası döneminin ilk yıllarında, rehavetle bölgeye olan ilgisinin azaldığı gözlenmiştir. Azalan bu ilginin düşük de olsa değişmeye başladığı dönem yirminci yüzyılın son başkanı olan Clinton'ın dönemi olmuştur. Bu dönemde kurulan AGOA ile kıta ülkeleriyle yapılan ticaret arttırılmaya çalışılmıştır. Clinton döneminde, Afrika'ya yönelik olarak cereyan eden diğer bir önemli gelişme ise Nairobi ve Der Es Salaam büyükelçiliklerine yapılan terör saldırıları olmuştur.

ABD dış politikasında Afrika'nın önemli bir konuma gelmesi ise yirmi birinci yüzyılında başında vuku bulan çeşitli hadiseler zincirlemesi neticesinde gerçekleşmiştir. Yüzyılın başında İkiz Kulelere yapılan saldırıyı bahane ederek yerkürenin her alanında terörle savaş ilan eden ABD, bu doktrin çerçevesinde Afrika kıtasında da radikal örgütlerin olduğu söylemiyle bu coğrafyadaki askeri varlığını artırma yoluna gitmiştir. Kıtanın ABD için ilgi odağı haline gelmesinin diğer bir önemli nedeni hatta belki en önemli nedeni bölgede petrol ve doğalgaz başta olmak üzere keşfedilmeye başlanan enerji rezervleri olmuştur. Dünya petrolünün yaklaşık olarak dörtte birini tek başına tüketen ABD için ardı ardına keşfedilmeye başlanan kıtanın enerji rezervleri büyük bir önem teşkil etmiştir.

Soğuk Savaş döneminden galip ayrılarak uluslararası sistemin süper gücü olarak adlandırılan ABD için en büyük tehdit ise yirmi birinci yüzyılın ekonomik olarak en büyük atılımını gerçekleştirerek küresel bir güç olan Çin olmuştur. Büyüyen ekonomisi için yeni pazar ve yatırım alanları arayan Pekin yönetimi gözünü Afrika'ya çevirmiştir. 2000'li yılların başlamasıyla beraber önemli bir aktör olarak dünya sahnesine sadece Çin çıkmamıştır. Çin'le beraber AB, Rusya, Japonya ve Hindistan gibi ekonomik olarak büyüyen aktörler de gözünü Afrika'ya çeviren diğer önemli aktörler olmuştur. Bu aktörlerin de Afrika kıtasında varlık göstermeleriyle ABD dış politikasında bölge daha önemli bir konuma gelmiştir. ABD bölgede beliren bu aktörlerin varlığıyla beraber ve bilhassa enerji kaynaklarını güvende tutmak amacıyla 2007'de Afrika Komutanlığı'nı (AFRICOM) kurmuştur.

Bush döneminde kıtaya yönelik büyük atılım yaparak bölge ülkelerinin en büyük ticaret ortağı olma özelliğini elde eden ABD, bu vasfını gerek 2008 ABD

menşeli ekonomik kriz gerekse Obama döneminde dışa yönelik enerji bağımlılığından kurtulmak istemesiyle Çin ve AB gibi aktörlere kaptırmıştır. Trump yönetiminin de aynı stratejiyle devam ettirdiği Afrika politikasında ekonomik anlamda rakiplerinin gerisinde olan bir ABD görülmektedir. Büyük aktörlerin mücadelesine sahne olan Afrika kıtasında Çin'in ekonomik olarak önemli bir yol katettiği gözlenebilmektedir. ABD'nin AB ve Çin gibi rakiplerinin gerisinde kaldığı Afrika ticaretinde önümüzdeki dönemde de bu durumun süreceği öngörülmektedir.

Kaynakça

- Akbal, Özdemir. 2012. "ABD'nin Afrika'ya Uzanan Eli: U.S.". Africom. [ABD'nin Afrika'ya Uzanan Eli: U.S. AFRICOM \(21yyte.org\)](http://ABD'ninAfrika'yaUzananEli.U.S.AFRICOM(21yyte.org)) (erişim tarihi: 11.01.2023).
- Angelica Austin; Danila Bochkarev; Willem Van Der Geest. 2008. "Energy Interests and Alliances: China, America and Africa", EastWest Institute, Policy Paper.
- Aydın, Hasan. 2018. *Amerikan Dış Politikasında AFRİKA-Soğuk Savaş'tan Trump Dönemine Kadar*, Editör, Ahmet Kavas, 1. Baskı, İstanbul.
- Aydın, Hasan. 2020. George W. Bush ve H. B. Obama Dönemlerinde ABD'nin Afrika'yla Ticari İlişkilerine Yönelik Bir Değerlendirme, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1.
- Aydın, Hasan. 2021. Donald Trump Döneminde ABD'nin Afrika Politikası: Farklar, beklentiler ve gerçekler, *Cappadocia Journal of Area Studies (CJAS)*, vol. 3, no 2.
- Barnes, Sandra T. 2005. "Terror, Oil and Strategic Philanthropy", *African Studies Review*, Cilt 48, Sayı 1.
- China Africa Research Initiative. Data: China Africa Trade, [Data: China-Africa Trade — China Africa Research Initiative \(sais-cari.org\)](http://Data:China-AfricaTrade-ChinaAfricaResearchInitiative(sais-cari.org)).
- CNN. 2003. Bush African Trip focuses on AIDS, anti-terrorism. [CNN.com - Bush African trip focuses on AIDS, anti-terrorism - Jul. 8, 2003](http://CNN.com-BushAfricantripfocusesonAIDS,anti-terrorism-Jul.8,2003) (erişim tarihi: 14.05.2022)
- Cohen, Herman J. 2010. "A Perspective on Fifty Years of U.S. Africa Policy: The Nixon Legacy", *American Foreign Policy Interests*, Vol. 32, p. 211.
- Daniel, Marcos. 2010. "Cold War and the resistance to de colonization: Eisenhower Administration and Portuguese Africa", LSE IDEAS IPRI Working Seminar: Legacies of Conflict, Decolonisation and the Cold War, Lisbon, Portugal.
- Deborah, Potts. 1992. "The Changing Geography of Southern Africa", der. Chapman P. Graham ve Baker M. Kathleen, *The Changing Geography of Africa and the Middle East*. Londra ve New York, Routledge.
- Dursun, Bahtiyar. 2015. *Dünya Siyasetinde Afrika 2: Sahra-Altı Afrika'da Enerji Kaynakları, Potansiyeli ve Yatırımları*, Editör: İsmail Armağan. 1. Basım.
- Eyriçe Tepeciklioğlu, Elem. 2015. *Rusya'nın Afrika Politikası*, Editör, İsmail Armağan, 1. Basım, Ankara.

Yüksel, Mehmet Ali. 2016. Afrika Jeopolitiği ve ABD'nin Afrika Politikası, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/2, s. 1389-1408.

© 2022. This work is licensed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).